

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ:
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ
ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ

1. **Θ**ά ήθελα νά ξεκινήσω μέ μία διευκρίνηση γιά τούς όρους πού συνθέ-
τουν τό παρόν κείμενο καί δηλώνονται στόν τίτλο του· αναφέρομαι κυρίως
στήν ποιητική ήθική, όρο πού συνηθίσαμε νά συνδέουμε μέ τό γνωστό βιβλίο
τοῦ Δ.Ν. Μαζωνίτη γιά τόν Ἄρη Ἀλεξάνδρου, τόν Μανόλη Ἀναγνωστάκη καί
τόν Τίτο Πατρίκιο.

Ἀσφαλῶς καί δέν μέ ἀπασχολεῖ ἄν ὁ ποιητής Κώστας Μόντης, ἡ γενικότερα κάθε ποιητής, ἔχει («χρηστή») κοινωνική συμπεριφορά (αὐτό συνήθως ἐπιβάλλεται σέ καιρούς ἐξαναγκασμοῦ), καί φρόνιμα τήν κάνει παντιέρα τῆς ποίησής του, γιά νά («διαπαιδαγωγήσει»), σωστότερα: νά κατευθύνει τό κοινό του. Ἡ ἠθική στήν ἀντίληψη πού διατρέχει τό παρόν κείμενο, ἀφορᾷ στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ἀνθρώπινη σοφία συσσωρεύεται ἐκρηκτικά στούς στίχους τῆς ποίησης· στόν τρόπο δηλαδή μέ τόν ὁποῖο οἱ στίχοι ἀναδεικνύουν σχεδόν ἐξ ἐπαφῆς τό βάθος τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων, χωρίς νά χρειάζεται νά ἐξηγήσουν ἢ νά πείσουν γι' αὐτό τόν ἀναγνώστη, μιᾶς καί μέ τήν ἀπρόσμενη (κάποτε φαινομενικά παράδοξη) ἐμφάνισή τους, τοῦ δίνουν κλονίζοντας τίς ἀναμονές καί τίς βεβαιότητες, τό περιθώριο νά φέρει στήν ἐπιφάνεια καί νά ἐπαναδραστηριοποιήσει ξεχασμένες ἢ ἀπωθημένες σημασίες καί ἀξίες λέξεων, νά βαθύνει τό πεδίο ὄρασης καί δράσης του.

Ἡ ποίηση καί οἱ διατυπώσεις της παίρνουν ἔτσι ἄλλο χαρακτήρα· διανοίγουν μιᾶ ἠθολογική, μοραλιστική προοπτική καί ὁ ποιητής τέμνοντάς μέ μιᾶ κίνηση (ἕνας, δύο στίχοι) τή δική του ἐποχή, τό δικό του χρόνο, ἀποκαλύπτει τά βαθιά νήματα πού συνέχουν ἀπό καταβολῆς κόσμου τή ζωή καί τά ἀνθρώπινα: («Ἐρση πού εἶναι τά παιδιά:»). Αὐτό τό ποίημα (Ἄγνωστω ἀνθρώπῳ, 1968) μπορεῖ νά ἀποτελεῖται ἀπό μιάν ἀπλή ἐρώτηση, τήν ἀπλουστερη ἴσως ἐρώτηση πού ἀπευθύνει ἕνας πατέρας (:ὁ ὁμιλητής) στή σύντροφό του (τό ὄνομα τῆς μητέρας), θέλοντάς νά μάθει πού πράγματι βρίσκονται τά παιδιά (ἐδῶ / τώρα / στό σπίτι / ἐξῶ): μπορεῖ ὁμως τήν ἴδια στιγμή ἡ ἐρώτηση νά φτάσει νά γίνει ἡ βαθύτερη ἀγωνία γιά τό τί εἶναι ἱκανά νά κάνουν τά παιδιά (ἀργότερα / ἄλλου / μόνα τους / μέ τούς γονεῖς / γιά τούς γονεῖς), ὅλα τά παιδιά.

Ἡ ποίηση αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀποκτᾷ ἕνα ἀνθρωπολογικό καί ἀνθρωπογνωστικό βάρος, εὐθέως δυσανάλογο μέ τή φόρμα της· ὅλα θά εἰπωθοῦν γιά ἐκείνους πού θά θελήσουν μετά τήν αἰφνιδιαστική εἴσοδο τέτοιων ποιημάτων στή ζωή τους, νά πᾶνε γιά τά βαθιά, ἡ ὅπως τό θεματοποιεῖ τό δίστιχο τοῦ Μόντη: «Δέ στήκωνονται αὐτά ἀπ' τό πάτωμα, αὐτά πρέπει νά γονατίσεις γιά νά τά διαβάσεις» (δ.π.). Ἡ ἀνθρώπινη σοφία λοιπόν, οἱ τύποι λόγου της (ἀπό τή μικρο-διήγηση, τήν ἐρώτηση καί τό οἰονεῖ σύνθημα μέχρι τό ἀπόφθεγμα) καί ἡ διείσδυσή της στήν ποίηση· ναι, μέ ποιάν ὁμως μορφή; μέ τή μορφή τῶν μονόστιχων καί δίστιχων κυρίως ποιημάτων, εἶδος τό ὁποῖο γίνεται ἡ αἰχμή τοῦ δόρατος τῆς ποιητικῆς τέχνης τοῦ Κώστα Μόντη, ἀπό τίς Στιγμές τοῦ 1958 καί μετά, ἡ ὁποία τόν φέρνει σέ ἀνάλογο δρόμο μέ σημαντικούς μεταπολεμικούς ποιητές, ὅπως, γιά νά μείνω σ' ἕνα μόνο παράδειγμα, τοῦ Μανόλη Ἀναγνωστάκη.

2. «Ὅταν χαμογελᾷ / ἡ αὐγή ξεχνᾷ τό σάνταλό της», «Ποιός θά μᾶς ξαναδώσει ἐκεῖνο τό Σαββατόβραδο / ποῦχε μπροστά του τήν Κυριακή;», «Ἐμεῖς δέ ζοῦμε τή ζωή, παιδιά, / τήν περιηγόμαστε», «Τό σκοτάδι εἶν' ἡ βᾶση», «Τό σκοτάδι εἶν' αὐτόφωτο, / τό φῶς δέν εἶναι» (Ποίηση Κώστα

Μόντη, 1962), «'Ο οὐρανός αποχρωματιζόταν / γιά ν' αντιγράψει τά μάτια της» (Γράμμα στη Μητέρα κι άλλοι στίχοι, 1965), «Πῶς γίνεται ἀκόμα καί τά ἐνστιχτα ν' ἀπελπίστηκαν μαζί μας;», «Ἦταν μιά ἀπρόσεχτη ἀνοιξη / πού ἄφηνε ὅπου τύχαινε τά πράγματά της», «Περίεργο πράγμα ἡ καρδιά. / "Ὅσο τή σπαταλᾷς τόσο περισσότερη ἔχεις» (Ἀγνώστῳ ἀνθρώπῳ, 1968), «Μὴν ἀφήνετε τά ὄνειρα νά μονιμοποιῶνται», «"Ὅταν ἡ θάλασσα ξαναβρεῖ τόν ἑαυτό της» (Ἐξ ἡμερτῆς Κύπρου, 1969), «Υπερασπιστές τῶν σκιῶν, λοιπόν;» (Ἐν Λευκωσίᾳ τῆ..., 1970), «Δέν κρατᾷν νερό γιά τόν ἑαυτό τους οἱ κορφές», «Διπλοφορεμένη, τριπλοφορεμένη ζωή» (Καί τότ' ἐν εἰναλίῃ Κύπρω..., 1974).

Στίχοι πού αἰφνιδιάζουν θά ἴλεγε κανεῖς μέ τήν ἀκεραιότητά τους, ἴσως σωστότερα: μέ τήν ἀκεραιότητα καί τή γυμνότητά τους, γιατί τί ἄλλο προσφέρουν στόν ἀναγνώστη (ἄς τόν ὑποθέσουμε σημερινό καί «εἰδοποιημένο») παρά μιά ἔννοια συμπαγή, πού δέν χρειάζεται δηλαδή αὐτή καθεαυτή ὡς ποιητική ἐνότητα ἄλλα συμπληρώματα, ἐπιπλέον, ἄς πούμε λέξεις ἢ στίχους; Ἐννοίες λοιπόν μέ αὐτάρκεια, ἡ ἀνάπτυξη τῶν ὁποίων σέ περισσότερους στίχους, σέ κατά τό μᾶλλον ἢ ἥττον («κανονικά») (ἐντός συμβατικῶν εἰσαγωγικῶν βεβαίως, γιά νά συνεννοούμαστε) ποιήματα, θά ὀδηγοῦσε ἐνδεχομένως σέ συνθετικότερες μορφικές καί ἀφηγηματικές κατακτήσεις, θά χανόταν ὡστόσο τό ἰδιαιτέρο στίγμα τους καί μαζί ἡ ἰδιαιτέρη ἀναγνωστική ἐπενέργειά τους.

Οἱ στίχοι αὐτοὶ κομματιάζουν τό χῶρο καί τό χρόνο τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ὄχι γιά νά τόν ἀποδώσουν ἀργότερα σέ κάποια τυποποιημένη, ἀφυδατωμένη ἐκδοχή (παλαιότερα καί σήμερα αὐτό λεγόταν καί λέγεται μεταφυσική), ἀλλά γιά νά ἀποκαλύψουν μέσα ἀπό τά περιστάτικα, τά συμβεβηκότα, τίς Στιγμές, πού τούς συνιστοῦν, βαθύτερους ἀρμούς μιᾶς πολύ ὀδυνηρά ξανακαρδισμένης ἐνότητας ἀκριβῶς: τῆς ἐνότητας πού μόνο αὐτές οἱ στιγμές προσπορίζουν, ἀφοῦ μόνον ἔτσι, μέσα ἀπό τό μερικό, τό λίγο πού κινδυνεύει ἀνά πᾶσα στιγμή νά χαθεῖ ὡς περιττό καί νά ξεχαστεῖ, κερδίζεται ὁ ἄνθρωπος (αὐτή τήν ἐνότητα ἀποφασίζει νά κερδίσει ποιητικά ὁ Μόντης μέ τίς Στιγμές του καί ἔκτοτε συνεχίζει): «Ποιός μᾶς κομμάτιασε τή συνέχεια / ποιός μᾶς τεμάχισε τίς ὥρες, ποιός μᾶς διέσπασε τίς στιγμές;» καί «Αὐτές οἱ στιγμές πού μόλις τελειώσουν τίς παίρνει ἕνα χέρι καί τίς πετᾷ / χιλιάδες μίλια μακριά» (Στιγμές, 1958).

Ἐτσι κερδίζεται τό ἀνθρώπινο πρόσωπο πού ἀπειλεῖται νά χάσει ὅ,τι τό συνιστᾷ, τήν τριβή δηλαδή μέ τούς ἄλλους, τήν τριβή τῶν στιγμῶν («Καί γύρω σου οἱ ἄνθρωποι χωρίς ἄνθρώπους», ὁ.π.), πόσο μᾶλλον ἀφοῦ ὅλα, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τή γραμματική ἐστιάζονται στό πρῶτο πρόσωπο: «Φτιάξαμε τά ρήματα ν' ἀρχίζουν μέ τό πρῶτο πρόσωπο, / φτιάξαμε τίς γραμματικές ν' ἀρχίζουν μέ τίς προσωπικές ἀντωνυμίες» (Ποίηση τοῦ Κώστα Μόντη, 1962), τό ὁποῖο μένει ἐξακολουθητικά ἀδιερῦνητο: «Τελειώσαμε. Ἀπό ἐδῶ καί πέρα ἀρχίζει ὁ ἄνθρωπος. // Σύμφωνα, μ' ἀπό ποῦ ἀρχίζει ὁ ἑαυτός μας; / Τά συγχίσαμε» (ὁ.π.).

3. Άς δοῦμε ὁμως πρῶτα τὸ ζήτημα τῶν μορφῶν καὶ μετὰ τῆς λειτουργίας τῶν παραδειγμάτων στίχων-ποιημάτων, πού ἀπομονώσαμε (αὐθαίρετα καὶ ἐκλεκτικά, εἶναι ἀλήθεια) λίγο παραπάνω. Ἔχουμε: α) μικρο-διηγήσεις (ἐστίαση στό ἐπιμέρους, ἀνεξάρτητα ἀπό τὸ τί θά ὑπῆρχε πρὶν καὶ τί μετὰ σέ μιάν ἀφηγηματικὴ ἐνότητα· δὲν ἐνδιαφέρει συνεπῶς γιατί ἦταν ἀπρόσεχτη ἢ ἀνοιξη ἢ πού θά κατέληγαν τὰ πράγματά της πού ἄφηγε ἐδῶ κι ἐκεῖ, ὅπως δὲν ἐνδιαφέρει τί θά γινόταν τὸ σάνταλο τῆς αὐγῆς, ἢ ἀκόμα τί πράγματι θά γινόταν ὅταν ἡ θάλασσα θά ξανάβρισκε τὸν ἑαυτό της)· β) ἐρωτήσεις εἰς ἑαυτόν, πού προϋποθέτουν συλλογικὲς στάσεις, γι' αὐτὸ καὶ διατυπώνονται σέ πρῶτο πληθυντικὸ πρόσωπο· γ) ἀποτρεπτικὲς ἀπευθύνσεις πού παίρνουν τὴ μορφή τοῦ συνθήματος, ἔτσι ὅπως θά μπορούσε αἴφνης κανεὶς νὰ τίς ἀκούσει κοφτὰ καὶ ρυθμικά τὴ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, ἀπό τὰ μεγάφωνα μιᾶς διαδήλωσης ἢ νὰ τίς διαβάσει στους τοίχους ἑνὸς ἐξεγερμένου πανεπιστημίου· δ) ἀποφθεγματικὸς τύπος λόγου.

Διατυπώσεις, θά λέγαμε ἐπιγραμματικά, πού διεκδικοῦν μὲ τὴν οἰκονομία τῶν μέσων τους νὰ γίνουν δυναμικὲς ἐκφορές, νὰ συμπεριλάβουν δηλαδή (καὶ νὰ ἐκφράσουν, ἐννοεῖται) τὰ κάθε φορά ὀμιλιακά, χωρο-χρονικά συμφραζόμενα, νὰ εἶναι μ' ἄλλα λόγια συνεχῶς ἐν ἐνεργείᾳ, ἢ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω ὄρους τῆς θεωρίας τῆς λογοτεχνίας, πού διεκδικοῦν ἐκτός ἀπὸ γραφὴ νὰ εἶναι καὶ φωνή, νὰ μπορούν ἔτσι νὰ «ἀπαντοῦν» κάθε φορά πού θά τοὺς τίθεται ἢ νέα ἐρώτηση, καὶ νὰ «ἀπαντοῦν» σοφά, δεδομένου ὅτι οἱ λέξεις καθὼς διατρέχουν τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο, ὄντας διατοπικὲς καὶ διαχρονικὲς (ὄχι αἰώνιες· ὑπάρχει μεγάλη διαφορά), φέρουν μέσα τους δυνάμει (ὅποιοι εἶναι ἀρκετὸς μορεὶ νὰ «γονατίσει») καὶ νὰ διαβάσει – ὁ Σολωμὸς ἔλεγε («νὰ ὑψωθεῖ κατακόρυφα») ὅλες τίς ἀπαντήσεις πού ζήτησαν ὡς τὴ στιγμή πού κάποιος θά ξαναρωτήσῃ.

Ἡ ἀκαριαία, γυμνὴ διατύπωση δείχνει ἀποτελεσματικότερα σέ κάθε νέα χρῆση της, σέ κάθε νέα ἀνάγνωσή της τὸ βάθος πεδίου της, τίς συσσωρευμένες σημασίες καὶ ἀξίες ὅλων τῶν προηγούμενων χρήσεων τοῦ λεκτικοῦ της ὕλικου· ἀποτελεσματικότερα· λόγῳ τῆς οἰκονομίας τῶν μέσων καὶ τοῦ κοινοῦ τους, ἀναγνωρίσμου τύπου (τοῦ πρωτογενοῦς, σωστότερα, εἰδολογικοῦ τους περιεχομένου), παράγοντες δημιουργίας ἑνὸς κλίματος οἰκειότητος μετὰξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δυνάμει ἀναγνωστῶν τους.

Αὐτὴ ἢ ζῶνη ἐπαφῆς ὁμως θά δοκιμαστῆ ἀπὸ τὴν ἀνοίκεια αὖρα τῶν πολυχρησιμοποιημένων λέξεων, ἀπὸ τὴν ἐκπληξὴ καὶ τὸν αἰφνιδιασμὸ τοῦ ἀναγνώστη, πού ξέρεي αἴφνης καλὰ τὸν τύπο τῆς ἐρώτησης (ἓνα πρωτογενὲς εἶδος λόγου) καὶ καλύτερα τί σημαίνει τὸ Σάββατο καὶ ἡ Κυριακὴ (τίς ζεῖ καὶ ἔχει διαβάσει ποιήματα γι' αὐτές τίς ἀμφίπλευρες καὶ ἐκρηκτικὲς στῆν ποιητικὴ μυθολογία μέρες), δὲν ἔχει ὁμως ἀντιμετωπίσει ἐκεῖνο εἰδικὰ τὸ Σαββατόβραδο πού εἶχε μπροστὰ του τὴν Κυριακὴ: «Ποιὸς θά μᾶς ξαναδώσει ἐκεῖνο τὸ Σαββατόβραδο / ποῦχε μπροστὰ του τὴν Κυριακὴ;» ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ συγκεκριμένο χαμένο Σαββατόβραδο, κομμάτι, ἢ μᾶλλον στιγμὴ τῆς ζωῆς, ἐκδιπλώνει γιὰ τὸν ἀναγνώστη πού θά τὸ «ρωτήσῃ» ἀθέατες ἐκ πρῶ-

της όψως περιοχές, σημασίες, τρόπους θέασης και αντίληψης του κόσμου, μιάν ένότητα ζωής και αξίες, αφού άλλο πράγμα είναι τό Σαββατόβραδο πού τό ακολουθεῖ ἡ Κυριακή, και άλλο τό Σαββατόβραδο πού ἔχει μπροστά του τήν Κυριακή (τό πρώτο πιθανόν και νά μήν χάθηκε, ἴσως γιατί δέν ἔχει ιδιαίτερη σημασία, μέ τό δεύτερο ὅμως τά πράγματα ἀλλάζουν δραματικά – ἐπί τῆς οὐσίας δραματικά, ἐννοεῖται).

Ἡ διελκυστίνδα οἰκειότητας - ἐκπληξης γιά τόν ἀναγνώστη λειτουργεῖ σέ ποικίλα πεδία· θά ἀναφερθῶ παραδειγματικά και μόνο στους στίχους πού, ἀκέραια ποιήματα τό κάθε ἓνα, ἐντάσσονται σέ μιá ένότητα μέ τόν τίτλο «Θέματα γιά περιγραφές» (Γράμμα στή Μητέρα και ἄλλοι στίχοι, 1965). Παραθέτω: «Ἡ θάλασσα ἀνθίζει μέρα», «Ἄ οὐρανός ἔπεφτε μπρούμυτα στήν ἀσφαλτο», «Μυρίζεις εἰκοσιτετράωρο», «Εἶχαμε ἓναν ἀνήφορο βοδιού», «Ἡ ἀνοιξη μελετοῦσε τή διαρρύθμιση του χώρου, / τήν κατανομή τῶν στίχων της», «Κ' ἡ καμπάνα νά ψιγαλίζει Χριστό», «Τήν ὥρα τῆς στάχτης». Θά ἔλγα λίγο πύο τολμηρά ὅτι αὐτές οἱ «περιγραφές» εἶναι μᾶλλον τίτλοι ποιημάτων, πού καλοῦμαστε νά διαβάσουμε σάν ἓνα ἀκέραιο γυμνό ποίημα-γεγονός, πού δέν εἶναι δυνατόν νά ὀριστικοποιηθεῖ ἀναπτυσσόμενο σέ σύνθεση στίχων, πού εἶναι συνεχῶς ὑπό διαμόρφωση, ἐν προόδῳ: ὁ ἀναγνώστης δέν ἔχει παρὰ νά ρωτήσει.

4. Μία οἰκεία ζωή («Διπλοφορεμένη, τριπλοφορεμένη ζωή») μέ οἰκεία διατύπωση ἀποκαλύπτει ἀθέατες ζῶνες, βαθύτερες ὄψεις, προσφέρει τή σοφία της, ἀναστατώνοντας ταυτόχρονα τόν καταστατικό χάρτη τῶν ποιητικῶν εἰδῶν: τά μονόστιχα και δίστιχα ποιήματα του Μόντη, ὄριμος καρπός τῆς καρυωπατικῆς «ταπεινῆς τέχνης χωρίς ὕφος», ἀναδεικνύουν ἐκεῖνο τό νέο εἶδος ποίησης (τό ὄνομά του ἐγκραμεῖ) πού διακρίνουμε στά ποιήματα του Μανόλη Ἀναγνωστάκη (μέ τήν ἐμβληματική λειτουργία του «Ὅλο και πύο γυμνά...» στή Συνέχεια 3) και θεματοποιεῖται στό Περιθώριο '68-'69 μέ τή φράση: «Οἱ τίτλοι στά “Περιεχόμενα” ἄμα τούς διάβαζες στή σειρά, φτιάχθηκαν ἓνα καινούριο ποίημα, τό πύο ὁμορφο ποίημα, χωρίς λόγια περιττά, χωρίς φιλολογία, χωρίς φτιασιδία».¹

Τό ΥΓ καθιστᾶ εὐκρινῆ τήν ὑφολογική γραμμή πού ἐνώνει τόν Καρυωπατική, τόν Μόντη και τόν Ἀναγνωστάκη: τήν ταπεινή τέχνη χωρίς ὕφος και τό ἠθολογικό βάθος πεδίου της.

Δ. Ἀγγελάτος

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Τό Περιθώριο '68-'69, Ἀθήνα, Στιγμή, 1985 [2η ἐκδ.: 1η ἐκδ.: Ἀθήνα, Πλειάς, 1979], 31· βλ. και: ΓΓ., Ἀθήνα, Νεφέλη, 1992, 31. Γιά μιá προσέγγιση του ζητήματος, βλ.: Δ. Ἀγγελάτος, «Οἱ τίτλοι τῶν Περιεχομένων και τό “καινούριο ποίημα”· ὄψεις τῆς ποιητικῆς του Μανόλη Ἀναγνωστάκη», Ὁ Πολίτης 32 (Φεβρουάριος 1997), 35-38.